

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Психологія сексуальності**»
вибіркових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 1. *Психологія сексуальності як наука*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (від 15.08.2023 р. №8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Греса Н.В.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Мацегора Я. В.

2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Предмет психології сексуальності.
2. Методи психологічного дослідження сексуальності.

Рекомендована література:

Основна

1. Бази́ка Є.Л. Психоло́гія сексуальності (Конспект лекцій): методичне видання для студентів усіх форм навчання напряду підготовки 0301 Соціально-політичні науки, спеціальності «Психоло́гія» [Друк] / Укл.: Є.Л.Бази́ка – Миколаїв, 2015. - 134 с.
2. Бочелюк В.Й., Черепехіна О.А. Психоло́гія сексуальності: навч.посіб.-К. : «Видавничий дім «Скіф»»,2020- 312с.
3. Ді́денко С. В., Козлова О.С. Психоло́гія сексуальності: підручник. К. : «Академвидав», 2009. – 304 с. (Серія «Альма-матер»).
4. Кришта́ль В.В., Кришта́ль Є.В. Сексоло́гія: Навча́льний посі́бник.-Харків: Фоліо,2008.-990с.
5. Психологі́чні основи сексуальності: матеріали для самопідготовки до семіна́рських за́нять для студентів спеціальності «Психоло́гія» /Редагування та упоря́дкування О.В.Федик. – Івано-Франкі́вськ: Плай, 2010. – 159 с.

Додаткова

1. Арша́ва І.Ф.? Г.О. Філі́пчева Тлумачний словник-дові́дник із медичної психоло́гії. Д.: РВВ ДНУ, 2009. 80 с.
2. Ді́денко С.В. Психоло́гія сексуальності і сексуальних стосунків: Навч. посі́бник. - К.: Арі́стей, 2003. 321 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
4. Пошукова система WorldWideScience.org <https://worldwidescience.org/>
5. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>
6. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
7. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
8. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
9. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)
10. Інтернет-ресурси з сексоло́гії <http://kineziolog.bodhy.ru/content/internet-resursy-poseksologii>

Текст лекції

1.Предмет психології сексуальності. Сексуальність традиційно тлумачать як статеву чуттєвість, пов'язану із задоволенням статевого потягу, тобто вона є характеристикою усього, пов'язаного із статевим життям. Такої думки дотримується і автор «Довідника з сексології, сексопатології та андрології» український лікар-уролог Олексій Люлько, за словами якого, сексуальність — це «характеристика сексуального потягу, сексуальних реакцій, сексуальної активності тощо». У сексуальності конкретної людини вбачається «бажання та вміння жити статевим життям відповідно до вимог суспільства».

Як зазначають американські дослідники Вільям-Хавелл Мастерс (1919—2001) та Вірджинія Джонсон (нар. 1925), однозначно та чітко відповісти на питання, що таке сексуальність, неможливо. Якщо слово «секс» зазвичай використовують у повсякденному житті на позначення статевого акту, то термін «сексуальність» є значно ширшим, адже він стосується всього, що пов'язане із сексом. Тобто сексуальність є комплексною характеристикою людини, а не лише її здатністю до еротичної реакції. Однак учені не пояснюють, у чому полягає ця комплексна характеристика. Їх співвітчизник Г.-Ф. Келлі також стверджує, що сексуальність є дуже широким поняттям, пов'язаним з усіма аспектами людського буття. І щоб достеменно зрозуміти, що таке людська сексуальність, необхідно розглядати її в різноманітті її проявів.

На широкому розумінні терміна «сексуальність» наполягають і автори «Психологічної енциклопедії» гавайський психолог Раймонд Корсіні та канадський психолог Алан Ауербах, за твердженням яких, сексуальність людини — це «широка сфера функціонування, починаючи від основних фізіологічних відмінностей між чоловіками та жінками і закінчуючи якостями, що характеризують маскуліність та фемінність, латентну та маніфестну сексуальну поведінку».

Всеосяжність людської сексуальності зумовила міждисциплінарний підхід до її вивчення. Традиційно сексуальність розглядають із використанням таких наукових підходів:

а) медико-біологічний. Його представники вивчають анатомію та фізіологію статевої системи людини, фізіологію статевих актів, нейрогуморальну регуляцію статевої функції, статеві розлади та методи їх лікування тощо;

б) соціокультурний. Його представники досліджують вплив культурних традицій на сексуальну поведінку в різних країнах та в різні часи, норми сексуальної поведінки статево-рольових стереотипів тощо;

в) психологічний. На основі досліджень, відповідно до цього підходу, формується і розвивається психологія сексуальності, предмет якої ще не чітко окреслений. Більшість дослідників спочатку ставить різноманітні запитання, пов'язані із сексуальністю людини («Що ми знаємо про еротичне

бажання?», «Які психологічні проблеми виникають у людини, яка реалізує свою сексуальність?», «Як впливає сексуальність людини на її почуття, думки, вчинки?» тощо), а потім констатують, що відповіді на ці та багато інших питань покликана дати психологія сексуальності.

На психологічному аспекті сексуальності акцентує «Радянський енциклопедичний словник», за яким сексуальність — це «сукупність психічних реакцій, переживань та вчинків, пов'язаних з проявом та задоволенням статевих потягів». У «Психологічному словнику» за редакцією В. Зінченка, Б. Мещерякова психологічний напрям у вивченні сексуальності «охоплює безліч проблем, пов'язаних з індивідуальними та груповими (наприклад, статевими, віковими) особливостями сексуальної поведінки, — сексуальну орієнтацію, тип сексуального об'єкта, способи спілкування з сексуальним партнером та сексуального задоволення, символізацію сексуальної поведінки». За Г.-Ф. Келлі, психологія сексуальності досліджує сексуальну орієнтацію, поведінку, емоції та міжособистісні зв'язки.

Таким чином, психологія сексуальності — галузь психологічної науки, яка вивчає психологічні закономірності та механізми сексуального реагування людини.

Метою психології сексуальності є з'ясування психологічних проявів та детермінант сексуальності людини. Відповідно до мети окреслено й основні її завдання:

- 1) визначення психологічних механізмів сексуальної поведінки;
- 2) з'ясування психологічних особливостей гетеро - та гомосексуальних стосунків;
- 3) вивчення психологічних особливостей сексуальності людини на різних етапах онтогенезу;
- 4) дослідження психологічних факторів сексуальних розладів, розроблення шляхів діагностування психогенних сексуальних розладів та їх терапії.

Загалом предметом психології сексуальності є всі аспекти вияву сексуальності, сексуальної поведінки людини і чинники, які впливають на цей процес, знання яких допомагає у розвитку і збереженні сексуальної повноцінності.

Аспекти сексуальності. Сексуальність – поняття багатогранне й багатоаспектне (У. Мастерс, В. Джонсон, Р. Колонді, 1999). Аналіз сексуальних дій, таких як мастурбація, поцілунки або статеві зносини, та сексуальної поведінки, у яку входить не лише статевий акт як такий, а також флірт, певний стиль одягу, читання еротичної літератури та побачення, дає лише поверховий дотик до проблеми сексуальності. Опис різних видів сексу як прокреативного (що має на меті дітонародження), рекреативного (із єдиною метою – отримати задоволення) і релятивного («любов-дружба», можливість спілкування з близькою людиною) приносить переконаність в обмеженості кожної з виділених категорій класифікації. Для більш повного

розуміння сутності сексуальності автори вводять поняття аспектів сексуальності.

Біологічний аспект. Біологічні фактори значною мірою контролюють статевий розвиток від моменту зачаття до народження дитини, а по досягненню статевої зрілості – здатність до розмноження. Крім того, ці фактори впливають на сексуальний потяг, сексуальну активність і (непрямим чином) на сексуальне задоволення. Припускають навіть, що біологічні фактори визначають деякі статеві відмінності в поведінці, наприклад більшу агресивність чоловіків, порівняно з жінками. Сексуальне збудження, незалежно від його причини, викликає біологічні наслідки: почастішання пульсу, реакцію статевих органів і відчуття тепла й трепету, що поширюються по всьому тілу.

Психологічний аспект. Психологічний аспект сексуальності, проявляється в почуттях, емоціях, переживаннях, думках, фантазіях і визначається індивідуальним сприйняттям себе й партнера. Психологічний аспект відіграє провідну роль у становленні статевої самоідентифікації людини в процесі розвитку. Усвідомлення дитиною своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі формується переважно під впливом психосоціальних факторів. **Крім психологічного аспекту, сексуальність має яскраво виражений соціальний аспект**, оскільки статеві стосунки між людьми регулюються за допомогою законів, заборон, а також громадської думки, переконує нас у необхідності слідувати в нашій сексуальній поведінці прийнятим нормам.

Поведінковий аспект сексуальності описує сексуальну поведінку й тісно пов'язаний із психологічним та соціальним аспектом. При обговоренні сексуальної поведінки сексуальні прояви класифікуються на «нормальні» й «аномальні».

Клінічний аспект. Незважаючи на те, що статева активність – одна з природних функцій організму, існує багато різних обставин, здатних послабити задоволення або безпосередність у любовних побаченнях. Такі фізичні проблеми, як хвороба, травма або наркотики, можуть змінити характер сексуальних реакцій або навіть зовсім придушити їх. Почуття тривоги, провини, сорому чи депресія й конфлікти в наших особистих відносинах можуть порушити сексуальну активність. Пошуками шляхів для розв'язання цих та інших проблем, що перешкоджають досягненню сексуального здоров'я та щастя, займається сексотерапія.

Культурний аспект. Прийняте в нашому суспільстві ставлення до сексу далеко не універсальне. Оцінки «моральності» або «правильності» різні в різних народів і в різні століття. Багато моральних принципів, що відносяться до сексу, пов'язані з певними релігійними традиціями, але в релігії немає монопольного права на моральність. Не існує такої системи сексуальних цінностей, яка б була правильна для всіх і кожного, і жоден моральний кодекс не може бути безперечно правильним та застосованим в усіх випадках. Культурні тенденції відрізняються своєю мінливістю.

Соціально-правовий аспект. Визнання невідчужуваних прав особистості неминує включати в себе право на індивідуальні особливості сексуальної поведінки, на недоторканність інтимного життя, у які держава та її органи за жодних обставин не повинні втручатися. Крім правового, існує також сфера морального регулювання, що спирається на громадську думку й власні переконання особистості.

Описуючи періодизацію розвитку сексології, як науки, що вивчає статеві взаємини в їх біологічному, психологічному і соціальному аспектах, К. Імелінський виділив 4 періоди:

- 1) доісторичний період, що характеризується нечисленними відомостями про сексуальне життя доісторичних людей;
- 2) період спостереження і донаучних досліджень, що закінчився на рубежі XVIII-XIX століть;
- 3) період до сексологічних знань, коли сексологія не була виділена з інших наук;
- 4) період сексологічних знань, під час якого сексологія в результаті розвитку наукової методології і теоретичних основ, виділилася в самостійну науку.

У вітчизняній літературі історії сексологічних знань Г.С.Васильченко, І.С. Кону, Л.М. Щеглова виділяють наступні періоди:

1. Період первісних ритуалів та міфів;
2. Період спостережень і описів;
3. Клінічний період;
4. Статистичний період;
5. Психоаналітичний період;
6. Психофізіологічний період.

Доісторичний період

Для цього періоду характерно те, що зібрано небагато інформації про сексуальне життя доісторичних людей. Але ті знання, що накопичилися у науці, свідчать, що первісна людина не була байдужа до сексуальної сфери. Наскальні малюнки раннього палеоліту (1 млн. до н. е.), коли наступив перший етап розвитку людської культури, показують, що первісна людина мала уяву про любов та смерть і пов'язувала ці два поняття з життям. У більш пізні періоди палеоліту на малюнках з'являються елементи сексуальності. Якраз у цих умовах увагу звертали не на поведінку, пов'язану з сексуальним збудженням, а на таємничі явища запліднення, збереження та примноження потомства для забезпечення продовження роду людського. Первісна людина була небайдужа до значних розмірів тіла партнера, а сексуальний контакт вона відображала у своїх ритуалах.

У наших древніх предків не було окремої сім'ї. В умовах вільних стосунків між чоловіком та жінкою відома була тільки мати дитини, тому рід передавався по жіночій лінії. Шлюбні взаємини були стихійні і неурегульова-

ні. Статеві зв'язки носили безладний характер. Кожний чоловік міг мати статеві контакти з будь-якою жінкою, і навпаки, кожна жінка – з будь-яким чоловіком. З часом суспільний розвиток поступово обмежував інстинкти, хазяйські інтереси вимагали утворення постійної сім'ї.

При родовому устрої з'явилися соціальне контрольовані статеві стосунки у формі групового шлюбу, при якому усі чоловіки однієї родової групи мали можливість вступати у статеві контакти з усіма жінками іншої родової групи. На певному етапі груповий шлюб перейшов у парний, який об'єднував двох – жінку і чоловіка. Існували три види парного шлюбу: матрилокальний, при якому чоловік переходив жити до роду жінки; патрилокальний, при якому жінка переходила у рід чоловіка; дислокальний, коли подружжя залишалося жити у своєму роді. Наведені шлюби були не довговічні і розривалися без ускладнень.

Поряд з виникненням парного шлюбу, зберігався і груповий у вигляді багатощлюбності – полігамії (багатомужжя – поліандрія, багатоженство – полігінія). У географічних районах, де головним заняттям були мисливство та рибальство, частіше за всього зустрічалося багатомужжя, а жінка була охоронцем сімейного вогнища, мала велику владу над своїми чоловіками і дітьми (матріархат). Там, де переважало землеробство і скотарство, переважало багатоженство, при якому чоловік вважався головою сім'ї зі всіма повноваженнями влади (патріархат).

Після розпаду родового суспільства остаточно ствердився моногамний шлюб, який поєднав чоловіка і жінку в інтимних й економічних взаєминах, закріпив обов'язки спільно виховувати дітей і забезпечувати матеріальний добробут сім'ї.

Період спостереження і донаучних досліджень, що закінчився на рубежі XVIII-XIX століть.

Цей період став базою для подальшого розвитку знань про сексуальність людини і про все, що пов'язане з цим. У стародавні часи в культурах Сходу та Заходу піднімалися питання про цінність сексуальності, давалася характеристика сексуальної поведінки з філософсько-етичного, релігійного і сексуального поглядів, описувалися цікаві медичні, природничо-наукові та правові питання сексуальності, зокрема сексуальні звичаї різних народів.

Стародавні культури Заходу. Древні греки дуже цінили красу тіла та душі: головною метою виховання людини була гармонія, повнота особистості, вміння бути красивим та великодушним, їх боги були голими та прекрасними, їх фігури естетично досконалими та гармонійними. Фалос трактувався не як соромна частина тіла, а як символ родючості та боротьби з ворожою силою.

Вплив грецької міфології на подальший розвиток сексології особливо проявляється у запозиченні назв для позначення відповідних статевих органів, функцій або сексуальних розладів. Так, жіночі геніталії у літературу ввійшли під назвою "раковини Афродіти" (міф. – раковина символізує таємницю запліднення, а Афродіта народилася з піни морської). Жіночий

клітор здобув свою назву від імені дочки царя Мірмідона Кліторіс. Вона була настільки малого зросту, що Зевс для зближення з нею перетворився у мурашку.

У стародавній Греції узагальненню не підлягали тільки заміжні жінки. Але була ціла група жінок, яка належала одночасно усім громадянам, в тому числі і жонатим. "Ми беремо дружину, щоб мати законних дітей і мати хазяйку в домі, ми тримаємо рабинь-наложниць для послуг собі і догляду кожного дня, гетери правлять для кохання та насолоди", – казав Демосфен. При цьому поведінка гетер не засуджувалася, а багато з них були подругами видатних письменників, філософів, художників, державних та громадських діячів. Це було зручно для них, бо такі зв'язки не порушували формальної одношлюбності. До послуг чоловіків були ще і гієродули – священні рабині у храмах. Ці жриці Афродіти, богині кохання, з дитинства навчалися співу, танцям, грі на арфі. Часто храми одержували таких рабинь у подарунок від заможних громадян.

Почин впровадженню законів про міжстатеві взаємини поклав ще у VI столітті до н. е. правитель Афін, законодавець та політик Солон, який провів реформу, за якою була впроваджена проституція як суспільний інститут. Для цього він купив кілька десятків рабинь та "виставив їх для загального користування за доступну платню в один обол" (найдрібніша монета того часу). Сучасники Солона схвалили його за цю дію, бо дорктеріон (дім розпусти) не тільки приносив великий прибуток місту, але й відволікав чоловіків від наполегливого залицання, охороняючи честь заміжніх жінок.

Серед греків гомосексуальні стосунки були як би проявом схильності до зв'язку з естетикою, етикою, інтелігентністю та мужністю. За їх міфами, серед богів була розвинута педерастія (Ялнос був коханцем Геркулеса). Тільки у IV ст. н. е. римський імператор Костянтин впровадив смертну кару за гомосексуалізм.

Серед філософів стародавності проблеми сексуальних стосунків розглядалися з етичної точки зору. Прирівнювання до богів визначалося ставленням до статі та сексу, що показувалося у древньогрецькій літературі. Важливість сексуальних мотивів виділялося у поемах Гомера, у ліриці Сафо, у античній комедії, в еротичних романах.

Найбільше значення богу кохання Еросу надавав Платон. Він стверджував, що кохання фізичне, сексуальне та краса людського тіла – це необхідність для досягнення вищого духовного кохання та духовного єднання. Такий вислів, як "платонічне кохання" – кохання без елементів сексуальності, чисто духовне, яке з'явилося в роки середньовіччя, є результатом неправильної інтерпретації його філософії.

Платон виділяв чисто фізичний статевий акт і сексуальність, при цьому оспівував пристрасть та сексуальну насолоду як джерело поетичного та філософського натхнення. Але він не вважав відмінність статі необхідною умовою для виникнення кохання або сексуального зв'язку. Він виступав за скасування моногамної сім'ї, введення спільних жінок та державну систему

виховання дітей, відокремлених від батьків. У своєму славнозвісному рукописі "Держава" він проголошував: "Усі жінки повинні бути загальними, а окремо ні одна ні з ким не має права співжити. І діти теж повинні бути загальними, і хай батько не знає, яка дитина його, а дитина – хто її батько". Позбавлені сім'ї та власності, люди, вважав Платон, будуть ідеальними громадянами ідеальної держави.

Аристотель виступав проти вчення Платона, рекомендуючи поступати відповідно до законів розуму, стримувати свої пристрасті. Він вивчав явища, пов'язані із заплідненням та сексуальними відхиленнями.

Серед древніх філософів Греції були два основоположники теорії гедонізму. Це Арістіпп (435-355 р. до н. е.), який вважав, що насолода – єдине щастя, мета життя та головний мотив людських вчинків, та Епікур (341-270 р. до н. е.),

за яким насолода та щастя в здоровому самопочутті, в постійному відчутті свободи та власної незалежності.

Засновник лікарського мистецтва Гіппократ приділяв багато уваги у вивченні нормального статевого акту, його впливу на здоров'я людини. За його теорією, часті статеві акти зміцнюють та збільшують статевий член, а в разі сексуального стримування його розміри зменшуються. При статевому акті між чоловіком та жінкою виникає благотворний обмін рідиною, яка впливає на зміцнення здоров'я. Його концепція *герокомії*, за якою чоловік стає молодшим, маючи статевий зв'язок з молодими дівчатами. При погляді на гомосексуалізм, Гіппократ підтримував точку зору, що мужність та позитивні якості дорослого чоловіка через його сперму передаються підліткам.

Звички та громадські стандарти в Древньому Римі на початку правління імперії склали тип духу воїна, який у прямому та переносному значенні захищав ідеал та моральність. Але вплив східних народів, де сексу відводилося значне місце, спричинив падіння суспільства до моральної деградації. З ростом багатства імперії та посилення влади імператора все більш буденним ставали сексуальні ексцеси та оргії у вищих соціальних верствах. Сексуальні ігрища проходили у спеціальних помешканнях з пишними банкетами. З допомогою проведених досліджень залишків міста Помпеї можна стверджувати, що у римлян був високий матеріальний рівень та багате еротичне мистецтво.

У своїх витворах римляни не відокремлювали естетичні цінності від еротичних. Культ богині Вести була невинність. Дефлорація проводилася як ритуал з допомогою статуетки бога Пріапа. Незайману дівчину не можна було засуджувати до смертної кари. Проте, коли хотіли покарати смертною карою, то кат привселюдно її гвалтував, а потім відрубав голову.

Літературним нащадком стародавньоримської сексуальної традиції є твір Овідія Назона "Мистецтво кохання". Поема Овідія має три основні частини: 1) про те, де і як знайти кохану і як домогтися її взаємності; 2) про те, як втримати її; 3) поради жінкам про те, як домогтися кохання чоловіка.

У Древньому Римі працював лікар Гапен, який описав венеричне захворювання і дав йому назву "гонорея". Він також був відомим тим, що давав рекомендації по задоволенню сексуального збудження будь-яким доступним способом, включно і мастурбацією, бо накопичення сексуальної напруги, за його поглядами, приводить до психічного відхилення.

У мові римлян було два значення слова *sexus*: це по-перше, значення темпераменту людини і, по-друге, розрізнення статі. Ці поняття вживали у своїх творах Цицерон та Пліній. З латинської мови до нашого часу дійшли такі наукові значення, як: *cunnilingus*, *tribadizm*, *masturbatio*, *fellatio* та інші.

Стародавні культури Сходу. У стародавньокитайській культурі на громадські погляди по ставленню до сексу, статі та шлюбу впливали три філософсько-релігійні напрямки: даоцизм, конфуціанство, буддизм.

Даоцизм відноситься до великих культурних традицій Китаю. З далеких часів китайські філософи та лікарі шукали підтвердження зв'язку між сексуальною функцією і фізичним та моральним здоров'ям людини. Ці погляди вчених були викладені у праці "Даоські практики".

Частина вчення про сексуальність будується на ідеї збереження чоловічої енергії на благо повного задоволення жінки. Один із засновників вчення дао, який жив у VI ст. до н. е., Лао-Цзі, видав основні правила "Даодзин" про техніку кохання та секрети довголіття.

У сфері сексуальної поведінки даоцизм проповідує ідею єдиної сексуальної сфери і містичної орієнтації. Секс – це містичне занурення у Велике Загальне, але це дорога, а не мета. Сексуальний мотив емоційно гармонізує кохання між чоловіком та жінкою, а духовно – забезпечує зв'язок між енергіями людини та процесами космосу. Секс в дао має найвищі виміри. Мета дао – навчитися використовувати свої почуття та здібності для розуміння вчення і гармонійного з ним злиття.

Сексуальна енергія – це цзін (есенція). Вона накопичується у сім'яній рідині чоловіка і в яєчниках у жінки. Ця енергія має можливості відтворювати весь організм людини. Сексуальна есенція є джерелом всіх енергій, з допомогою яких підтримуються мислення та творення. Особистість може відчувати себе цільною і спокійною, якщо основні енергії "ці" (загальна життєва енергія), "цзін" (сексуальна енергія) та "шень" (дух) знаходяться між собою у рівновазі.

У міжстатевих стосунках лаоська практика підвищення енергії "ці" фокусує свою увагу на інтеграції "божественних" енергій людини, кінцевою метою чого є досягнення динамічної рівноваги між Інь і Янь. Вони полярно протилежні і постійно пульсуючі, що є основою принципу розвитку. Інь виступає як жіноче, темне, чорне, бездонне і глибоке. Янь – чоловіче, червоне, яскраве, високе і небесне. Дао кохання проповідує "долинний оргазм", при якому чоловік та жінка синхронно відчують потік сексуальної енергії, який обертається між ними.

Конфуціанство мало більш динамічний характер порівняно з даоцизмом, який виступав за всебічну гармонію між природою та людиною. Погляди

Конфуція носили антифеміністичний характер, негативно оцінювалося оголене тіло людини, при цьому секс розглядався як особиста справа кожного. Секс був позбавлений того значення, яке йому надавалося в даоцизмі, але він не був якимсь грішним або брудним. Про нього не говорили, його не помічали. У суспільстві світські етичні норми домінували над релігійними, а роль відчуттів у житті людини принижувалася. За філософією Конфуція, їх треба було пригнічувати та підпорядковувати розуму. Шлюб повинен був бути в першу чергу для того, щоб мати сім'ю, а секс мав при цьому другорядне значення.

Незважаючи на те, що конфуціанство мало більший вплив на суспільство, в Китаї говорили про те, що "конфуціанство – верхній одяг китаїця, а даоцизм – його душа".

Стародавньоіндійська культура мала складну мозаїку поглядів відносно сексу. На їх формування впливали філософсько-релігійні напрямки – індуїзм, тантризм, буддизм.

Найпрогресивнішою релігією був індуїзм, який сформував багату сексуальну культуру, яка вчила, що кохання та секс мають божественні 100 тисяч джерел, впроваджених Богом Всесвіту. Найвеличнішим божеством індуїстського пантеону був Кришна, який виявляв інтерес до жінок та до кохання. Одною із установок вчення є принцип, що сексуальна насолода виступає як благо і цінність. Сексуальне життя порівнювалося з боротьбою, при якій чоловік активний, а жінка проявляє опір. Секс – не тільки задоволення та високі почуття, він мав магічне значення. Сексуальна близькість розглядалася як ритуал, після якого виникає духовне очищення.

При тантризмі з допомогою ритуалів і вправ вдосконалювалися тіло та дух з метою пізнати істину, порівняти самого себе з вищим створінням. Сексуальний акт має для тантриків сакральне значення, при цьому визволяється енергія і повторюється космічний акт першої божественної пари. В основі вчення про тантру лежить жіноча енергія, а жінка є володаркою Всесвіту. Це їй належить ініціатива при статевому акті. При тантризмі виконуються вправи йоги, які повторюють сексуальні пози, типи фрикційних рухів, що дає підсилення відчуття і трансформації їх у екстаз. Тантризм впроваджує еротичне мистецтво, поєднане з музикою, для збудження сексуальної енергії та сексуальних почуттів. З давніх часів до нас дійшли численні картини, гравюри, які показують сексуальні акти та різні пози між богинею Калою з богом Шивою, Кришною та Радхою.

Основним навчальним посібником того часу була "Камасутра" Ватсьяни, засновника індійської школи сексу, яка була написана або в 677 р. до н. е., або в 350 р. н. е. Поряд з нею можна ще поставити книгу "Анангаранга" Каліянамалли, написану приблизно в 1500 р. У цих книгах даються точні вказівки відносно поцілунків, пестощів, проведення статевого акту, залишення слідів від нігтів у належних місцях, зваблення дружини сусіда і збереження при цьому спокійною своєї совісті. Гідністю цих книжок

є поради дотримуватися терпіння і м'якості у ставленні до жінки, особливо по відношенню до маленьких дівчаток.

З древньою "Камасутрою" перекликається книга "Духмяні сади" шейха Нефзаві, представника арабської школи 1400 років. Це практичний посібник, який дає попередження відносно підступності жінок, поради відносно статевої слабкості й описує пози для здорових пар. Окрім цього, автор описує спеціальні пози для особливих випадків: для дуже повних людей, маленьких чоловіків і високих жінок, для людей з різними каліцтвами. Він віддає данину поваги знанням і акробатичним здібностям індійців, особливо захоплюючись жінкою, яка може тримати запалену газову лампу у повітрі на ступні своєї ноги протягом всього статевого акту, але при цьому відмічає, що багато з їх рекомендацій надають статевому акту більше незручності, ніж задоволення.

В основу буддистського вчення покладено основні три категорії: це моральна поведінка, інтуїтивна мудрість, психічна дисципліна. Тому й становлення в рамках цієї релігії до сексу було заперечним. Сексуальні контакти розглядалися як зло, що приносить людям біду, проповідувалася без шлюбності.

Ще однією релігією, яка позитивно ставилася до питань сексу, був іслам. Згідно Корану, сексуальне життя є релігійне діяння. Сексуальна близькість - це благо, джерело насолоди. Культура ісламу взяла з різних численних літературних, медичних та філософських творів все позитивне в ставленні до сексу, шлюбу та кохання. Створивши модель сексуального життя, метою якого була підтримка тіла та душі в чистоті, іслам регулював багато питань сексуальної поведінки, впровадив певні норми, заборони та правила. В них містилися практичні поради із сексуальних питань, давалися класифікація партнерів, рецепти для стимулювання сексуального збудження.

Період середньовіччя у Європі. Серед людей у середньовіччі сексуальні функції пов'язувалися з важкими захворюваннями, а в моральному плані оцінювалися як нечисті та гріховні. Ставлення до сексуального життя було однозначно негативним, але повної заборони на нього не було через необхідність продовження роду людського. Законодавством усіх західноєвропейських країн було передбачено суворе покарання, позбавлення життя або тяжкі тортури за всілякі відхилення та збочення в сексуальному житті. Демонологічне ставлення до сексуальності людини в цілому і до жінки зокрема, як спокусниці та посібниці диявола, приводило до покарання та спалення "відьом". В уявленні лікарів того часу, сексуальні розлади набували поняття, що будь-яка сексуальна функція та форма поведінки, несанкційована етикою, приводить до тяжких психічних та тілесних хвороб. Лікування зводилося до катування та "вигнання диявола".

Незважаючи на ці несприятливі фактори, в цей час з'являються перші паростки наукового вирішення сексуальних проблем. Для маскуванню своїх наукових досліджень вченим приходилося звертатися до різноманітних хитрощів та вивертів: найбільш делікатні місця у назвах зазначалися

латинню, роботи друкувалися під псевдонімами та інше. Соціальне положення автора було дуже хитким: ні один захисник не заступився би публічно за "порушника моралі". Перші науковці майбутньої сексології направили свої зусилля на створення основ для поняття про людську сексуальність.

В епоху ренесансу буржуазія у протилежність середньовічній церковній моралі виступала за здорові та відкриті взаємини в питаннях статі. Екзальтована любов до Мадонни поєднувалась із земним коханням до жінки. У цей час кохання реабілітується, секс перетворюється з "плотського гріха" у здорові "тілесні радощі". Любовні переживання вербалізуються і обговорюються достатньо вільно. З'являються культ насолоди і культ тіла, їх деякі класики епохи відродження зображають у недозволених навіть для того часу сюжетах (Рафаель – "Леда і лебідь", гравюри Романс).

На початку XIV століття лікар Анрі де Мондевіль видав працю з гігієни статевих органів. Жан Фернель у XVI ст. намагався вивчати фізіологію сексуальності завдяки дослідженню "тілесних функцій". Такі видатні вчені того періоду, як Леонардо да Вінче, Везалій, Амбруаз Паре вивчали анатомію статевих органів, займалися проблемами сексуальності.

У XVII ст. були зроблені два важливих відкриття, які мали велике значення для подальшого розвитку сексології як науки. Голландський анатом та фізіолог Реньє де Грааф встановив, що у людини яйцеклітини утворюються у яєчнику. Антон Левенгук описав чоловічі сперматозоїди, виявлені з допомогою мікроскопа у спермі. На базі цих відкриттів з'явилося два науково-філософських напрямки того часу: овісти – прибічники якого стверджували, що плід розвивається в яйцеклітині, й анімалькулісти – плід розвивається у сперматозоїді.

Незважаючи на наукові дослідження, недоброзичливість у ставленні до сексу залишалася, і в кінці XVIII ст. виникають нові консервативні напрямки: пуританство, вікторіанство та романтизм.

Романтизм об'єднував кохання та секс і наділяв їх стражданнями, а мрія про кохання була нездійсненною. Концепція романтичного кохання була засобом емоційного маніпулювання, яким вільно користувалися чоловіки, бо кохання – єдина ситуація, коли жінці вибачають (в ідеологічному аспекті) її сексуальну активність. Існування романтичного кохання – це єдина умова, за якою жінка може подолати набагато потужніший психологічний вплив, спрямований на гамування сексуальності. Романтичне кохання затушовує реалії справжнього становища жінки і тягар її економічної залежності.

Вікторіанство виникло в Англії під час правління королеви Вікторії. Воно приписувало пасивну поведінку жінці при інтимній близькості, пригнічення відчуттів задоволення, тому що статеві стосунки – великий гріх.

Пуританство – релігійна течія, прибічники якої виступали проти всіх задовольень. Воно є крайнім проявом християнства у питаннях тіла та сексу. Цей напрям більше всього був сприйнятий міщанством, що співпадало з його поняттям життя, і як опозиція до аристократичного Олімпу. Погляди пуританства

танства надовго затримали розвиток сексуальної культури у Європі, і тільки теорії Фрейда показали наслідки їх та вплив на психічне життя людини.

Період до сексологічних знань, коли сексологія не була виділена з інших наук.

Цей період охоплює XIX сторіччя, в якому сексологія почала народжуватися як наука, але ще не виділилася у самостійну дисципліну. В цей час різні науки почали вивчати окремі питання, пов'язані з сексуальним життям людини. З біологічної дисципліни розвинулась ембріологія, яка з допомогою мікроскопа вивчала невідомі аспекти розвитку плода людини. Чарльз Дарвін створює свою теорію еволюції. В книзі "Походження людини і статевий відбір" (1871) він показує еволюцію статевої моралі від "розбещеності дикуна" до високоморальної моногамії вікторіанської Англії внаслідок природничого біологічного закону.

У галузі медицини гінекологи та патологи (Лоусон, Глевеке, Кальман) вивчали закономірності статевого потягу. Невропатологи та психіатри (Крафт-Ебінг, Некке, Шарко, Маньян) описали різні випадки патологічної сексуальності. У 1836 році в Парижі вийшов у світ медичний трактат Клода Лаллемана "Про самовільну втрату сперми".

Поряд з природничими та медичними фахівцями працюють у цей час соціологи та етнографи (Лонг, Ейре, Боас, Хеддон, Піле), які збирали та опрацьовували сексуальні ритуали та звичаї у різних народів, їх цікавило вивчення спільного сексуального життя, ті прояви сексуальності, що в одній культурі приймалися за норму, а в іншій – за ненормальність. Майже одразу, в 1888 році, французький етнограф Шарль Летурно видав книгу "Еволюція шлюбу та сім'ї", а в 1891 році фінський соціолог та етнограф Едвард Вестермарк – книгу "Історія людського шлюбу", де вони описують шлях, який пройшов шлюб. Ф. Енгельс у праці "Походження сім'ї, приватної власності і держави" (1884), аналізуючи книгу Л. Моргана "Стародавнє суспільство", показав закономірності розвитку шлюбно-сімейних взаємин у залежності від історичних змін засобів виробництва і виробничих сил людського суспільства. Крім цього, повідомлення про сексуальний символізм і поведінку давалися у роботах з історії релігії, ініціацій, обрядів та ін.

Цінний внесок у вивчення сексуальності людини, її проявів, психологічного стану закоханих внесла художня та мемуарно-автобіографічна література. Твори Лафонтена, Руссо, Вольтера, Беранже та більш пізніх письменників - Бальзака, Золя, Гюго, Стендаля й інших описували кохання та секс, закріплювали право жінки на сексуальне задоволення. Стендаль у книзі "Психологія шлюбу" висловив ідею, що сексуального партнера треба підбирати ще до вступу у шлюб. Жорж Санд об'єднала у своїх романах еротизм та романтизм, сміливо для того часу описувала сексуальні сцени у спальні. У її оповіданні "Лелія" серед героїв зустрічаються нарцистичні та екстібіціоністичні риси та мотиви.

Лев Толстой, Постав Флобер у своїх творах стають на захист жінки, яка не відповідає буржуазній моралі. О. Купрін змальовує жорстокі будні людського світу в публічному домі. Гі де Мопассан художньо описує адюльтер як нормальне, повсякденне явище.

Маркіз де Сад, завдяки якому виникла девіація "садизм", систематизував і видав усі відомі до того часу свідчення про використання механічних засобів при статевому акті. Зокрема описав систему блоків, лебідок, що використовувалися для здійснення різних поз під час статевого акту і для тортур. Завдяки великій інформації, він був автором психологічних розповідей на теми сексуальних відхилень.

Автором багатьох оповідань, у яких описані аномалії сексуального потягу, був Леопольд Захер-Мазох. У них він розкривав сутність мазохізму як девіації і перенесені еротичні переживання при цьому.

Німецький філософ Артур Шопенгауер у трактаті "Світ як воля і уява" визнавав значення сексуальності у житті людини. За його твердженням, кохання – це хитрощі природи для того, щоб схилити людей до дітонародження, а людина, яка кохає, стає безвільною і не звітує собі про те, що вона робить.

Період сексологічних знань, під час якого сексологія в результаті розвитку наукової методології і теоретичних основ, виділилася в самостійну науку.

Накопичений досвід, велика теоретична база та розроблені методи дослідження дозволили сексології виділитися у самостійну науку. В основі її становлення знаходилося багато різноманітних вчених.

На початку XX століття лікар Генріх Хевлок Елліс видав семитомну енциклопедію "Дослідження по психології статі", в якій описав концепцію індивідуальної різниці у сексології.

Комплексний підхід по вивченню сексуальності, але з більшим напрямком у бік біології зробив Огюст Форель у книзі "Статеве питання" (1905).

Німецький невропатолог та психіатр-криміналіст Ріхард фон Крафт-Ебінг є засновником сучасної сексопатології. Його праця "Сексуальні психопатії" стала основою для розвитку сучасної медичної сексології. За його поглядом, у кожній людині дремають певні перверсії схильності, які можуть проявлятися у сексуальному житті.

Іван Блох в науковій роботі "Сексуальне життя нашого часу та його зв'язок із сучасною культурою" вперше систематизував увесь комплекс накопичених до цього сексологічних знань.

Гінеколог Теодор Ван де Велде у практичному посібнику з сексології, фізіології і техніки статевого акту "Ідеальний шлюб" виступив з тим, що жінка не просто об'єкт сексуальної активності чоловіка, а його рівноправний партнер у сексі.

Магнус Хиршфельд працював над вирішенням соціальних проблем сексології. Основне значення він надавав вирішенню етичних і юридичних

проблем, питанням проституції і контролю за дітонародженням. Під його керівництвом у 1908 році був заснований перший у світі сексологічний журнал, у 1918 році в Берліні було відкрито перший у світі інститут із проблем сексології, а в 1921 – зібрався перший Міжнародний конгрес сексуальних реформ.

У 1928 році на з'їзді в Копенгагені була заснована Всесвітня ліга сексуальних реформ, її учасники вперше висунули ряд прогресивних вимог: політичної, економічної та сексуальної рівності чоловіків і жінок; звільнення шлюбу та розлучення з-під влади церкви, розвиток сексуальної освіти; зміни законів, направлених проти контрацепції та абортів; охорона прав незаміжніх матерів і незаконнонароджених дітей та інше.

Найвпливовішою теорією початку XX століття був психоаналіз Зігмунда Фрейда. Він першим відкрив усім верствам громадськості, яку роль грає сексуальна поведінка у житті людини, у її розвитку та спільному житті з іншими людьми. Статевий потяг, "лібідо", є джерелом усієї психічної енергії індивіда, емоційне задоволення – це сексуальність, основа і стрижень людського життя. У сексуальність вкладається поняття більш загальної тілесної функції, мета якої – задоволення, і тільки опосередковано вона служить репродукції. Кохання, за З. Фрейдом, – це статеве кохання, метою якого є сексуальна близькість, а сексуальні переживання зводяться не тільки до сприйняття геніталій. Спираючись на дослідження у клініці, на матеріали історії, етнографії, вивчення біографій і творчості великих людей, він стверджує, що у людини є не одна, а декілька ерогенних зон, значення яких з віком змінюється. Відповідно до цього, він виділив фази психосексуального розвитку. Перша фаза, "оральна", охоплювала перші роки життя, коли основним оргазмом задоволення був рот дитини. Друга, "анальна", характеризувалася підвищеним інтересом дитини до анусу й акту дефекації. Контролюючи цей процес, дитина набувала чутливого задоволення. Третя, "фалічна" фаза, проявлялася інтересом до геніталій і відбивалася у мастурбації. Саме у цій фазі хлопчик повинен перебороти несвідомий потяг до матері (Едіпів комплекс) й ідентифікуватися з батьком, а дівчина – перебороти потяг до батька (комплекс Електри) й ідентифікуватися з матір'ю. Четверта, "латентна" фаза, триває до початку статевого дозрівання, при якій тимчасово послаблюються сексуальні реакції. "Лібідо" уступає своє місце формуванню свідомого "Я" і предметних інтересів дитини. Зі статевим дозріванням починається "генітальна" фаза, при якій "лібідо" шукає і знаходить задоволення у статевій близькості.

Якщо виникають перешкоди на шляху "лібідо" до задоволення, виникає регрес і повернення до попередніх фаз. Саме в цьому З. Фрейд вбачає виникнення девіантних форм сексуальності. Використовуючи метод психоаналізу, він виявляє психічну травму, яка затримує або викривляє нормальний психосексуальний розвиток індивіда, і шляхом усвідомлення причин травми переборює її психологічні наслідки.

Аналіз несвідомих переживань, сексуальних символів, захисних механізмів, еротичних фантазій і сновидінь стимулював порівняльно-історичне вивчення цих явищ з допомогою матеріалів історії релігії і культури. Статеві збочення, які вважалися злочином або наслідком фізичної деградації, тепер можна було пояснити, як зміну в нормальному психосексуальному розвитку, елементи якої знаходилися у особистісній психіці.

Його теорії зняли завісу християнської моралі та людського лицемірства. Незважаючи на протидію своїх опонентів, не сприйняття його теорій, З. Фрейд сам вирішив багато сексуальних проблем та видав наукові праці, які сприяли розвитку сексології і психології. Особливо потрібно відзначити його роботи з вивчення підсвідомості, дитячої сексуальності, комплексу Едіпа, встановлення зв'язку між сексуальністю та її відхиленнями й між виникненням неврозів, психозів і патології характеру.

Переворот у вивченні сексуального життя людини зробив американський біолог Альфред Кінсі. Для вирішення питань про сексуальне життя людини, які виникли на чисто інтелектуальній основі, він почав розповсюджувати анкети серед населення. Та інформація, яка з'явилася у вченого, дуже вразила його і дала поштовх для наукової обробки результатів. Тому в 1947 році був організований сексологічний інститут при Індіанському університеті, де вийшла книга "Статева поведінка чоловіка" у 1948 році, а в 1953 році – "Статева поведінка жінки". У цих наукових працях А. Кінсі перший показав, наскільки широкий діапазон індивідуальних проявів сексуальності людини і представив основні з них на великій кількості опрацьованих чисел, які характеризують ці прояви. Він охарактеризував динаміку вікових проявів сексуальності та корелятивні зв'язки між основними сексуальними проявами та низкою соціальних факторів (від економічної забезпеченості, освіти, належності до віросповідання та ін.).

Продовжувачами роботи А. Кінсі в плані вивчення людської сексуальності стали американські вчені – гінеколог Уільям Мастерс та психолог Вірджинія Джонсон. Вони вивчали у 694 чоловіків та жінок фізіологію сексуальності. При цьому записали на кіноплівку 10 000 циклів сексуальних реакцій. Були одержані докладні дані, які представлялися у графіках, відображаючи кількісні параметри, та які показували, що, як і в якій послідовності проходить при статевому акті. Результати цього дослідження було видано у 1966 році в книзі "Статеві реакції людини". Другою книгою цих вчених, яка показувала систему клінічних поглядів авторів та засновані на них терапевтичні способи, була "Статева неадекватність людини", що вийшла в 1970 році. В результаті дослідники та лікарі-практики вперше здобули дані про реальну тривалість спарування, ті чи інші збуджуючі пози та критерії їх вибору, найбільш розповсюджені види сексуальної слабкості та недуги.

У США в 70-х роках дуже серйозно сприйняли гасло "займатися коханням, а не війною". Виникло декілька місцевих шкіл кохання на чистій аме-

риканській ініціативі, без державного фінансування. Це була одна з не багатьох галузей, де дослідження проводилися незалежно від урядової підтримки.

Перша, найбільш сувора, була Школа Соціології Секундоміра, гасло якої "24-40 і ні секунди менше". Ці цифри означали двадцять чотири хвилини сорок секунд на оргазм. Послідовники цієї школи визнавали можливі варіації, але хто припускається значних відхилень – або невдаха, або помішаний, або комуніст – якщо не все це разом.

Поряд з цією школою виникла Школа Бюро Стандартів. Це була офіційно визнана установа, яка охороняла інтереси Інтернаціональних Стандартів Статевого Життя. Прихильники цієї школи домоглися внесення у Бюро Стандартів США Стандарту Оргазму, який зберігається поряд з такими стандартами, як Стандартний Метр і Стандартний Кілограм.

У 1975 році в США почав видаватися міждисциплінарний журнал "Сексуальні ролі", на сторінках якого обговорювалися різні сексуальні проблеми. В тому ж році була заснована Міжнародна академія сексологічних досліджень, яка об'єднала майже всі сексологічні дослідницькі центри і наукові товариства Європи і США, у якій взаємини будуються на міждисциплінарній основі між лікарями, біологами, психологами і соціологами.

Після тривалої боротьби за права сексуальних меншин, у 1973 році Американська психіатрична асоціація виключила "гомосексуалізм" з свого офіційного списку діагнозів, відмітивши, що гомосексуалісти мають різні характери, яким можуть відповідати різні неврози.

За останні два десятиліття було знято табу з деяких заборонених тематик і був зроблений принципово важливий поворот до концептуальної оцінки причин різних сексуальних дисфункцій Група дослідників у США в 1994 році представила дані спеціального опитування 1794 жінок та 1410 чоловіків у віці від 18 до 59 років, різних рас і соціумів. Було показано, що сексуальні проблеми в суспільстві дуже поширені і що на їх частоту і ступінь прояву впливають як стан фізичного здоров'я, так і психосоціальні фактори, більше всього – стреси особистісної та соціальної природи.

Розвиток вітчизняної сексології

Серед стародавніх слов'янських народів, які схилилися перед язичними богами, можна відмітити велику сексуальну культуру, яка поєднувала природу з земним життям людини. Язичництво допомагало людям зрозуміти складні речі у вигляді життєвих аналогій. Наприклад, коли говорили, що Бог Сварог одружився з Богинею Ладою і вона народила йому велику кількість дітей, то суть цього процесу легко зрозуміла, як аналогічна процесу, який виникав між чоловіком та жінкою. У шлюбних стосунках перевагу надавали чоловіку, у суспільстві була дозволена полігамія.

Серед великої кількості богів одне з основних місць займала Лада – мати більшості богів. Вона виступає як Богиня краси, кохання й одруження. Кожна пара наречених приносила їй квіти, живих птиць, мед і ягоди. Храм

Лади стояв у стародавньому Києві, а в ньому височіла статуя красивої жінки з дитям на руках – її сина, Бога кохання і пристрасті, *Леля* (відповідно грецькому Еросу або римському Амуру). Іншим сином *Лади* був *Полель* – Бог шлюбу (грец. -Гіменей).

Розвиток вивчення сексуальних взаємин у межах царської Росії, а потім СРСР і СНД проходив у більшості випадків під впливом досягнень закордонних вчених. Патріархальні закони суспільства, християнська мораль, яку проповідували, релігійні умови не надавали повного розвитку сексологічним дослідженням.

Тільки на початку XX сторіччя виникла ідея провести перший "статевий перепис" серед московських студентів. З 6 000 анкет, які були розповсюджені, від царської цензури і поліції вдалося врятувати тільки 324 екземпляри. Після цього якщо і були спроби провести опитування (а в Радянському Союзі було проведено більше 30 масових опитувань), то вони мали спорадичний характер і їх статистична обробка викликала великі сумніви.

У більшості випадків сексологією, а більш докладно питаннями сексопатології займалися вчені: психіатри та невропатологи Бехтерев, Мечников, Вишневський, Ганушкін та інші, фізіологи Тарханов, Петрова, Ухтомський. Вони у своїх працях проводили систематичний аналіз сексуальної поведінки людини.

Першим науковим дослідженням на теренах царської Росії була дисертація Шаврова (1848) про статеву функцію жінок. У 1858 році А.А. Кітер провів статистичну роботу про вікові особливості настання менструацій.

На кінці XIX століття за ініціативою акушерсько-гінекологічних товариств Москви і Києва стали з'являтися друковані видання багатьох авторів, але всі їх дослідження торкалися тільки статистичних питань віку статевого дозрівання, шлюбного і клімактеричного віку, а також різних факторів, які впливають на ранній або пізній їх прояв.

Першими великими науковими роботами по сексопатології були "Збочення статевого почуття у жінки" В.М. Тарновського (1895) і "Психологія статі" П.І.Ковалевського. На початку XX століття (1915) виділився енциклопедист – сексолог Людвіг Якобзон, праці якого "Статеве безсилля", "Статева холодність у жінок", "Онанізм у чоловіків та жінок" не втратили свого значення і нині.

Відразу після революції і в перші роки нової влади починають видаватися праці закордонних (В. Гаммонд, Н.Є. Ішлондський, В.Ф. Калвертон і В.В. Ліндсней, Х. Ролендер та ін.) і вітчизняних фахівців сексопатології (І.Г. Гельман, З.А. Гуревич, Ф.І. Глоссер, В.І. Здравомислов, С.А. Селіцький та ін.).

З приходом до влади більшовиків у Росії було прийнято два декрети - "Про відміну шлюбу" та "Про громадянський шлюб, про дітей і про внесення до актів громадянського стану", виданих 19 та 20 грудня 1917 р. Ці декрети надавали жінці матеріальне, а також і сексуальне самовизначення. Під апло-

дування передової громадськості Заходу був скасований закон про переслідування гомосексуалізму. Роботи К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна мали великий вплив на питання історії й аналізу шлюбу і сім'ї, взаємин між статтю, положенню жінки у суспільстві. Але все пристосовувалося під ідеологічний напрямок керуючої партії. В.І. Ленін у бесіді з Кларою Цеткін стверджував: "Пролетарська ... революція потребує від мас, від особистості зосередження, зусилля сил. Вона не терпить оргіастичних станів, подібних до тих, які звичайні для декадентських героїв і героїнь Д'Аннунціо".

У пролетарському суспільстві в цей час проводиться багато наукових розробок по дослідженню сексу. Але у деяких політичних діячів на цьому фоні виникали проекти по "узагальненню жінок".

У міру того, як радянська держава ставала більш авторитарною, вона бажала підкорити собі й інтимне життя громадян. У 1924 році вийшла книга А.Б. Залкінда "Революція і молодь", яка доводила, що сексуальність – це протиріччя класовій боротьбі. Статева поведінка, писав Арон Залкінд, "повинна у всьому підкорятися класовому, нічим йому не перешкоджати і у всьому його обслуговувати". На цьому фоні, серед громадськості, почали зникати дискусії про секс та кохання, а відчуття, які були протилежними уставу партії, розбиралися та таврувалися. В 1934 році в СРСР знову був заборонений гомосексуалізм.

У суспільстві при проведенні виховних заходів виникали труднощі, пов'язані, з одного боку, з недоліком знань, з іншого – консерватизмом, заборону на проникнення у таємниці інтимного. Статева неграмотність, відсутність статевої культури ставали одним з основних видів побутової неосвіченості. Відсутність знань із психології статевих стосунків породжувала соціальні ускладнення або хворобливі стани людей. Видання з гігієни і культури інтимних стосунків навіть у спеціальних медичних видавництвах були нечисленними і знаходилися під суворою цензурою. Слово "секс" відносилось до порнографічних понять.

У 70-і роки ХХ століття активізувалися наукові дослідження із сексологічних проблем, стали з'являтися наукові центри (Москва, Київ, Ленінград, Єреван). Вітчизняні сексологи (Г.С. Васильченко, І.С. Кон, А.М. Свядощ, О.Л. Тектинський та ін.) стали поглиблено розробляти проблеми сексуального здоров'я людини. У 1971 році при Київському НДІ урології та нефрології була створена перша в СРСР клініка сексопатології. А 1974 році на її базі відкрили науково-методичний і лікувально-консультативний сексологічний центр. З 1983 року в українських школах було впроваджено спеціальний курс "Етика і психологія сімейного життя".

В Україні тривалий час сексологією, питаннями сексопатології здебільшого займалися психіатри, невропатологи та фізіологи.

Наприкінці ХІХ ст. за ініціативою акушерсько-гінекологічних товариств Києва почали з'являтися друковані праці, які здебільшого містили статистичні дані про статеве дозрівання, шлюбний та клімактеричний вік, опис факторів, що впливають на прискорення чи затримку початку цих

періодів. Помітні на той час наукові праці із сексопатології — «Збочення статевого почуття у жінки» В. Тар-новського та «Психологія статі» П. Ковалевського.

На початку ХХ ст. були спроби організації опитувань, однак вони мали одиничний характер, а результати їх статистичного оброблення є сумнівними.

Декрети більшовицької влади «Про відміну шлюбу» та «Про громадянський шлюб, про дітей і про внесення до актів громадянського стану» проголошували матеріальну та сексуальну самостійність жінок. Було скасовано закон про переслідування гомосексуалізму. Розпочалося багато сексологічних досліджень. Однак деякі політичні діячі пропонували проекти щодо того, як зробити жінок «спільними».

Певна свобода інформації, можливість обговорення питань кохання і сексуальних стосунків, які турбували молодь, прислужилися появі у містах дискусійних клубів. Проте посилення політичного авторитаризму відповідно позначилося і на ставленні влади до інтимного життя громадян. Були навіть твердження, що сексуальність суперечить класовій боротьбі, тому статева поведінка повинна в усьому підкорятися класовим інтересам. Із часом почали згасати дискусії про секс та кохання. У 1934 р. в Україні, як і в усьому СРСР, було заборонено гомосексуалізм.

Статева безграмотність, статево безкультур'я стали буденними явищами. Відсутність знань із психології статевих стосунків породжувала соціальні ускладнення, навіть спричинювала хворобливі стани. Видання з гігієни та культури інтимних стосунків виходили рідко, піддаючись суворому цензуруванню. Слово «секс» зараховували до порнографічної лексики.

У 70-ті роки ХХ ст. наукові дослідження сексологічних проблем дещо активізувалися. У 1971 р. при Київському НДІ урології та нефрології було створено клініку сексопатології, а в 1974 р. на її базі відкрито науково-методичний та лікувально-консультативний сексологічний центр. З 1983 р. в українських школах розпочато викладання спеціального курсу «Етика та психологія сімейного життя».

Увага до проблем статевих стосунків пожвавилася наприкінці 80-х років ХХ ст. у зв'язку з лібералізацією суспільного життя. Однак поряд із науковими працями вчених було реалізовано немало ініціатив вульгарно-натуралістичного, непристойного зображення статевого життя у літературі, образотворчому мистецтві, театрі, кіно.

Після бурхливого буму попит на сексуально-розважальні товари дещо знизився. Однак багато людей, особливо молоді, за відсутності належного сексуального виховання інстинктивно тягнулося до інформації, яка стосувалася сексуального життя.

В останні роки ХХ ст. сексуальними проблемами людини поглиблено займаються медичні працівники, психологи. Побачили світ фундаментальні посібники за редакцією Г. Васильченка, монографії А. Свядоша з клінічної сексології та сексопатології, із загальних питань сексології, роботи з проблем

психосексуального розвитку, дитячої сексології й статевого виховання та ін. Усвідомлення проблем сексуального життя людини спонукає дослідників до розширення і поглиблення досліджень людської сексуальності.

2. Методи психологічного дослідження сексуальності.

Сексуальність є особливо делікатною сферою життєдіяльності людини, у дослідженні особливостей якої далеко не всі загальнонаукові і специфічні методи можуть бути застосовані.

Американські дослідники сексуальності Роберт Крукс та Карла Баур виокремлюють неекспериментальні (дослідження конкретних випадків, опитування та спостереження) та експериментальні (експеримент) методи.

Дослідження конкретних випадків. Суть цього методу полягає в поглибленому вивченні особливостей сексуальності окремих індивідів, невеликих груп людей. Зазвичай такі дослідження проводять з особами, які поведуться нетипово або страждають від фізичних чи емоційних розладів. Завдяки їх використанню отримано більшість інформації про сексуальних правопорушників, транссексуалів, жертв інцесту тощо.

Перевагою методу дослідження конкретних випадків є гнучкість у застосуванні різних способів збирання даних (спостереження, анкетування, глибинного інтерв'ю, тестування, експерименту тощо). Відкритий його характер дає змогу отримати особистісну, суб'єктивну інформацію про те, що індивіди думають, відчувають щодо власних вчинків, поведінки. Завдяки цьому дослідник глибоко проникає у специфічні форми поведінки, думки та почуття досліджуваних.

Метод конкретних випадків використовують переважно при вивченні людей з нетиповою поведінкою, тому результати дослідження важко піддаються узагальненню. Особи зрілого віку не завжди легко згадують давноминулі події дитинства та юності, тому дослідник не може бути впевненим, що йому вдалося відтворити достовірну і цілісну картину життя людини на основі повідомленої нею інформації. Не дає гарантії щодо цього й опитування родичів та друзів досліджуваного, адже люди легко помиляються, коли намагаються відтворити в пам'яті події далекого минулого. При згадуванні життєвих подій можливі і навмисні викривлення чи замовчування фактів. Крім того, суб'єктивні звіти досліджуваних унеможливлюють перевірку каузальних гіпотез.

Опитування. Під час використання цього методу індивідам ставлять питання про їхні сексуальні переживання, поведінку та установки. Це дає змогу дослідникам зібрати дані у великій кількості людей. Першим здійснив масштабне дослідження сексуальності методом опитування американський біолог, сексолог Альфред-Чарльз Кінзі (1894—1956), який проінтерв'ював 5300 чоловіків і 5940 жінок. Респондентами його були мешканці міст і сіл з кожного американського штату, які відрізнялися за віком, сімейним станом, рівнем освіти, професійною та релігійною належністю. І хоч дослідження А.-

Ч. Кінзі критикують за нерепрезентативність вибірки, значна частина його результатів є актуальною і в наш час.

Опитування проводять усно, під час особистої чи телефонної бесіди, письмово (за допомогою опитувальників), через електронні засоби комунікації. Використання опитувальників, як правило, продуктивніше, ніж проведення інтерв'ю, оскільки письмове їх заповнення передбачає більшу анонімність і відвертість, ніж очна бесіда з інтерв'юером. Дані, отримані за допомогою письмових опитувальників, менше піддаються викривленням дослідниками. Однак метод інтерв'ю є більш гнучким: інтерв'юер може пояснити незрозумілі питання, змінити їх порядок, встановити тісний контакт із респондентом, викликати його довіру до опитування й отримати відвертіші і повніші відповіді.

Найефективнішим варіантом опитування є поєднання очних інтерв'ю з письмовими опитуваннями. Інтерв'ю допомагають встановити тісний контакт, довірливі стосунки з респондентом; письмові опитування — отримати делікатну інформацію.

Опитування дешевші й оперативніші, дають змогу отримати інформацію від більшої кількості людей, ніж дослідження, які проводять у лабораторних умовах, чи дослідження конкретних випадків.

Опитування має певні недоліки.

1. Відмова від участі в дослідженні. Як стверджують Р. Крукс і К. Баур, ще нікому не вдалося здійснити масштабне сексологічне дослідження із стовідсотковою участю всіх відібраних респондентів. Очевидно, особи, які виявляють готовність узяти участь в опитуванні, більше за інших мають бажання поділитися своїм інтимним досвідом, випробували більше форм статевої активності, більше задоволені своїм сексуальним життям. Можливо, й навпаки — сексуально досвідчені респонденти не хочуть ділитися своїм досвідом, бо вважають свою поведінку нетиповою чи аномальною. Це означає, що переважання досвідчених чи недосвідчених респондентів, респондентів із консервативними або вільними поглядами може спричинювати певні викривлення у вибірці. Тому самовибір, тобто «викривлення добровільності» (згода на участь у дослідженні), мають брати до уваги всі дослідники. Проведені дослідження наводять на думку, що добровільні учасники пов'язаних із сексуальністю опитувань сексуально досвідченіші, більш позитивно ставляться до сексуальності та сексуальних досліджень, ніж особи, які відмовляються від участі в опитуванні. Крім того, жінки рідше за чоловіків погоджуються брати участь у таких дослідженнях, тому жіночі вибірки є специфічнішою категорією, ніж чоловічі.

2. Демографічні викривлення, тобто непропорційне представлення у вибірці певного сегмента суспільства. Як зазначають Р. Крукс та К. Баур, найактивнішими учасниками більшості досліджень сексуальності в США є представники середнього класу. Непропорційно велику частину вибірки становлять студенти коледжів, вузів. Малоосвічені верстви населення, представники расових та етнічних меншин майже не представлені у вибірках.

Дбаючи про мінімізацію демографічних викривлень, дослідник має бути обережним під час екстраполювання отриманих даних на генеральну сукупність.

3. Недостовірність інформації. Фактична поведінка людей може суттєво відрізнятись від того, що вони про себе повідомляють. Це пов'язано з обмеженнями пам'яті (далеко не всі можуть точно згадати, в якому віці почали займатися мастурбацією, коли відчули перший оргазм). Деякі респонденти можуть свідомо викривляти чи фальсифікувати інформацію для того, щоб зберегти чи навіть підвищити свій соціальний імідж. Можливе і повідомлення соціально бажаних відповідей — свідомого чи несвідомого намагання респондентів приховати певні факти зі свого сексуального минулого, вважаючи їх проявами відхилень чи власної нерозсудливості або уникаючи болісних спогадів. Крім того, стосовно деяких питань (інцест, мастурбація, гомосексуалізм) існують певні табу, тому досліджувані під тиском традиційних уявлень можуть заперечувати чи применшувати власну участь у них. Респонденти іноді свідомо перебільшують свій досвід, щоб здаватися сексуально розкутими, досвідченими. Метод опитування активно використовується у психології сексуальності, збагачуючи її цінними даними. Водночас він потребує від дослідника використання науково надійних аналітичних процедур.

Спостереження. Суть його полягає у цілеспрямованому, організованому сприйнятті та реєструванні поведінки об'єкта з метою встановлення існування явищ, їх наукового дослідження (типологізації, класифікації тощо). Фінансування результатів спостереження може відбуватися у процесі спостереження або через певний час (у цьому разі підвищується значення пам'яті спостерігача, актуалізуються проблеми повноти, надійності, достовірності отриманих результатів). У психології сексуальності метод спостереження використовують рідко, що пов'язано з індивідуальною та інтимною природою сексуальних проявів людини.

Свого часу метод спостереження використали В.-Х. Мастерс та В. Джонсон, чії праці належать до найбільш цитованих. Отримані ними результати дотепер широко застосовують у консультуванні з приводу боротьби з безпліддям, контролюванні запліднення, сексуальній терапії, сексуальній освіті.

Метод безпосереднього спостереження В.-Х. Мастерс і В. Джонсон використовували в лабораторних умовах з метою визначення фізіологічних змін у стані сексуального збудження. Спостереженню було піддано 10 тис. повних циклів сексуальних реакцій. Вибірка складалася із сексуально сприйнятливих добровольців: 383 жінки та 312 чоловіків, відібраних переважно з університетського середовища. Рівень їхнього інтелекту і соціально-економічного статусу перевищував середній. При реєструванні фізіологічних сексуальних реакцій було використано фотографічне обладнання, прилади для вимірювання м'язових і судинних змін в організмі, зареєстровано зміни в статевих органах (рівень сексуального збудження).

Дослідники реєстрували реакції, що виникали в різних ситуаціях: під час мастурбації, коїтусу з партнером, а також стимуляції одних лише грудей. Після закінчення реєстрації спостережень з кожним учасником проводили детальне інтерв'ю. Було отримано величезну кількість інформації про особливості фізіологічних реакцій жінок і чоловіків на сексуальне збудження; не було виявлено відмінностей між жіночим оргазмом, що виникає внаслідок вагінальної та кліторальної стимуляції.

При вивченні патернів (моделей, конфігурацій) сексуальних реакцій методом спостереження можливі безпосереднє зорове сприйняття сексуальної поведінки та надійні вимірювання її проявів. Тобто спостереження дає змогу отримати надійніші результати порівняно із суб'єктивними звітами досліджуваних щодо їхнього попереднього досвіду. Воно унеможливорює викривлення даних внаслідок похибок пам'яті, перебільшень чи замовчувань. Результати реєстрації поведінки можна довго зберігати на відеоплівках, цифрових носіях інформації.

Основна проблема спостереження полягає у впливі на поведінку досліджуваних присутності спостерігача. Поведінка людини (групи людей) дуже змінюється, якщо вона знає, що за нею спостерігають. Цей ефект посилюється, якщо спостерігач невідомий індивіду, авторитетний, може компетентно оцінювати поведінку досліджуваних.

Проблема спостерігача характерна для будь-якого психологічного спостереження, однак у дослідженнях психологічних особливостей сексуальності людини вона набуває особливої гостроти: одне — розв'язувати математичні задачі в присутності спостерігача, зовсім інше — здійснювати в його присутності статевий акт. Намагаючись мінімізувати цей вплив, дослідники ведуть спостереження крізь дзеркальне з одного боку скло або використовують камери із дистанційним керуванням. Однак за будь-яких обставин досліджувані усвідомлюють, що за ними спостерігають. На результати спостереження впливає також штучний характер обстановки, в якій воно відбувається.

Іноді (при дослідженні закритих груп, наприклад гомосексуалістів) зовнішнє спостереження неможливе. У таких випадках обирають включене спостереження в природних умовах, коли спостерігач стає членом групи, поведінку якої досліджує. Наприклад, під час спостереження у гей-клубі дослідник видає себе за «свого», щоб мати змогу безперешкодно спостерігати за природною поведінкою гомосексуалістів. Так само при дослідженні сексуальної поведінки дітей спостерігач намагається бути в постійному природному спілкуванні з ними. Під час прихованого спостереження варто мати на увазі, що викриття дослідника може спричинити серйозні негативні наслідки. Недолік включеного спостереження полягає в втраті дослідником здатності об'єктивно оцінювати ситуацію внаслідок його внутрішнього переходу на позицію тих, кого вивчає, «вживання» в роль учасника подій. Крім того, включене спостереження породжує й етичні проблеми. Багато психологів вважає неприпустимим

проведення дослідження з використанням обману, коли його цілі приховують від досліджуваних або коли досліджувані не знають, що вони є об'єктами спостереження. Використання будь-якого виду спостереження передбачає важливу роль особистості, професійних якостей психолога, необхідність мінімізувати, виключити суб'єктивні оцінки. Тут необхідне залучення експертів для оброблення та інтерпретації даних, статистичного обраховування узгодженості їхніх думок і поглядів.

Недоліки спостереження, як правило, зумовлені помилками, припущеннями спостерігачів, які у прагненні підтвердити свої гіпотези можуть удатися до викривленої фіксації подій. Нерідко вони адаптуються до ситуації, перестають помічати важливі зміни в поведінці досліджуваних, роблять помилки в записах тощо.

Загалом спостереження є ефективним методом збору первинних даних, незамінним при дослідженні природної поведінки людини без втручання в ситуацію ззовні, оцінювання цілісної картини того, що відбувається. Його результати можуть наштовхнути дослідника на формулювання певних гіпотез на початку дослідження або слугувати уточненню та інтерпретації основних висновків на завершальній стадії.

Експеримент. Це сплановане та кероване суб'єктом дослідження, під час якого експериментатор (суб'єкт) впливає на ізолюваний об'єкт (об'єкти) та реєструє зміни його стану. Вдаються до експерименту за необхідності перевірити гіпотези про причинно-наслідкові зв'язки між впливом (незалежною змінною) та змінами стану (залежною змінною) об'єкта. Зазвичай його проводять в лабораторних умовах.

Прикладом використання експерименту у психології сексуальності є дослідження залежності між вживанням алкоголю та мірою сексуальної сприйнятливості. У досліджуваних, які не перебували під впливом алкоголю та переглядали кінофільм відверто сексуального змісту, визначали ступінь ерекції за допомогою приладу для вимірювання напруження статевого члена. Через кілька днів вони переглядали той самий фільм після вживання певних доз алкоголю. Виявилось, що при вживанні алкоголю сексуальне збудження знижувалось пропорційно до збільшення дози алкоголю. Подібні результати отримали при дослідженні, проведеному на жіночій вибірці. У будь-якому експериментальному дослідженні сексуальності зазвичай враховують два типи змінних (форм поведінки, умов, яким можна надавати різні значення) — незалежні та залежні. Незалежні змінні — умови чи компоненти експерименту, які перебувають під безпосереднім контролем дослідника. Він може маніпулювати ними, визначати їх значення на свій розсуд. Залежні змінні — результат маніпуляції, який експериментатор спостерігає та реєструє, не контролюючи його. Перевагами експерименту є забезпечення контрольованого середовища дослідження, з якого можуть бути виключені всі можливі впливи на реакції досліджуваних, крім тих, що становлять предмет дослідження, а також можливість застосовувати цей метод для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між змінними; недоліками —

штучність лабораторних умов, що може негативно впливати на реакції досліджуваних, викривлювати їх, а також складність організації експериментальних процедур.

У процесі психологічного дослідження сексуальності дослідники часто піддаються впливу власних установок, соціального та культурного оточення. Однак, як стверджує Г.-Ф. Келлі, вони мають неупереджено підходити до предмета дослідження, сприймати і витлумачувати його результати, уникаючи порад щодо того, якою повинна бути сексуальна поведінка.

Технічне забезпечення психологічних досліджень сексуальності. На ранніх етапах досліджень людської сексуальності дослідники загалом покладалися на суб'єктивні звіти респондентів про їхні сексуальні реакції. У наш час широко використовують спеціальні засоби і технології фіксування, збирання інформації — електронні прилади для вимірювання рівня сексуального збудження (прилад для вимірювання напруження пеніса і вагінальний фотоплетизмограф), комп'ютерне оцінювання сексуальної поведінки тощо.

Вагінальний фотоплетизмограф слугує для вимірювання обсягів крові, що надходить до жіночих статевих органів. Для вимірювання сексуальних реакцій жінок використовують також вагінальний та ректальний міографи.

Комп'ютерне оцінювання сексуальної поведінки почали застосовувати недавно — із запровадженням самоінтерв'ювання дітей, підлітків та дорослих. Традиційно використовують дві форми комп'ютерних технологій: відео - та аудіо -. Під час застосування відеотехнології респонденти бачать на екрані питання та вводять свої відповіді, натискаючи спеціальні маркери на клавіатурі. Використовуючи аудіотехнології, респонденти чують запитання крізь навушники і вводять свої відповіді натисканням спеціально маркованих клавіш (питання можуть одночасно мати й письмове формулювання на екрані монітора). Застосування комп'ютерних технологій мінімізує проблеми, пов'язані із впливом на результати дослідження особистості інтерв'юера, є ефективним під час роботи з делікатною інформацією. Тому вони отримують все більше поширення.

Висновки

1.Інтимне життя людини обумовлене впливом соціально-культурного середовища. В усі часи забобони, заборони, хибні уявлення про норму тощо шкідливо позначалися на інтимному і сексуальному житті. Неприйняття сексуальності, розуміння її як сфери непристойного гальмувало вивчення її, породжувало численні помилкові тлумачення і висновки.

2.В історичному розвитку знань про сексуальність людини виокремлюють доісторичний етап, етап спостереження та накопичення сексуальних знань, етап досексологічних знань, етап сексологічних знань.

3. Про сексуальне життя первісних людей зібрано небагато даних. Наявні відомості свідчать про небайдужість первісної людини до сексуальної сфери.

4. Дослідження сексуальності давніх народів сприяли розвитку сексології. У середньовічній Європі домінували погляди, за якими секс повинен слугувати лише одній меті — продовженню роду людського. Деякі релігії (даосизм, індуїзм, іслам) не наголошували на репродуктивній функції сексу і не виключали інших мотивів сексуальної поведінки.

5. Науково-технічний прогрес на початку XX ст., праці Р. фон Краф-га-Ебінга, Г.-Х. Елліса, З. Фрейда тощо відкрили можливості для досліджень А.-Ч. Кінзі, В.-Х. Мастерса та В. Джонсон, результати яких вплинули на сучасне уявлення про секс і сексуальність. Наслідком цього була «сексуальна революція» (60-ті роки XX ст.).